

Epistolari Domènec Guansé - Josep Tarradellas, dues veus de l'exili republicà (1958-1964)

MONTSERRAT CORRETGER *Universitat Rovira i Virgili*
FRANCESC FOGUET *Universitat Autònoma de Barcelona*

La coneixença personal entre Josep Tarradellas i Domènec Guansé sembla radicar en els anys d'exili, atès que no es conserva cap traça documental d'una relació entre tots dos durant el període anterior a la guerra. L'únic testimoni de contacte directe és el que genera el comentari de Tarradellas en carta del 26 de juliol de 1962 a Cristian Aguadé, en la qual explica l'estada de Guansé a casa seva (Saint-Martin-le-Beau) i, com veurem més endavant, el cert desencís que li provoca la trobada. Per bé que tots dos ja es devien conèixer –ni que sigui per la notorietat pública que, en els àmbits periodístic i polític respectivament, havien adquirit en la preguerra–, el seu tracte personal degué iniciar-se, doncs, l'hivern del 1958 durant l'estada que Tarradellas féu a Santiago de Xile, en el marc del viatge a Amèrica que havia iniciat al novembre i que s'allargà diversos mesos.¹ És ben sabut el primordial interès polític de Tarradellas a l'exili, centrat en l'activitat de la Generalitat de Catalunya, que presidí des del 1954. També és ben coneguda la difícil connexió d'aquesta institució amb determinats grups d'exiliats a Amèrica, en especial els aconduïts per intel·lectuals i escriptors, com fou el cas dels de Xile. Aquesta relació poc fluida vingué també determinada per la fidelitat d'aquests grups americans –del xilè en concret– al pensament i l'acció política de Carles Pi i Sunyer, distanciada de les decisions de Tarradellas i centrada en la recerca de la unitat dels partits catalans.

1. Vegeu C. SANTACANA, *Josep Tarradellas. L'Exili 2 (1954-1977)*, edició a cura de Ton Barnils i Montserrat Catalan, Barcelona: Edicions DAU, 2015, p. 456.

En la pràctica, a Xile Guansé seguí les directrius sobre la reconstrucció del país que Francesc Trabal –com a portaveu, encara, de la Institució de les Lletres Catalanes– establí com a objectiu prioritari i que volgué iniciar amb una divisió coordinada de responsabilitats en la qual «la projecció cultural correspon als escriptors i l'acció als polítics».² El projecte de Trabal anava adreçat a unir esforços per tal d'aconseguir un «redreçament patriòtic d'ordre constructiu»,³ més enllà de les particularitats de partit, tot seguint l'esperit de restauració de la vida cultural a l'exili que Pi i Sunyer impulsava a fi de mantenir els escriptors disposats a col·laborar en la progressivament més difícil unitat política.⁴

Algunes cartes de Josep Tarradellas a Carles Pi i Sunyer manifesten obertament la diversitat de criteris entre ambdós, unes diferències que pogueren condicionar una relació tardana de Guansé amb el primer que, molt probablement, no reeixí a causa d'aquest distint posicionament polític. La llarga carta de Tarradellas a Pi i Sunyer del 3 de setembre de 1950 argumenta els tres motius principals del «disgust» i de la «no coincidència» en alguns dels plantejaments polítics a l'exili –utilització dels Jocs Florals de París per part del PSUC, distinta visió dels fets de Josep Quero i Molares dins d'ERC i posicionament oposat en la polèmica entorn de les aspiracions polítiques de Manuel Serra i Moret–, sintetitzats en el retret següent: «El que passa és que vós, allunyat com esteu de les lluites polítiques, no arribeu a sentir-vos identificat amb nosaltres i sense voler, n'estic segur, desvieu el veritable sentit dels nostres problemes i de les nostres lluites». Aquest distanciament ideològic marcà la posició del grup de Xile i, més concretament, la de Guansé a propòsit de l'acció política institucionalitzadora de Tarradellas.⁵

La dificultat dels escriptors per seguir els criteris del president de la Generalitat a l'exili venia també marcada per la visió política d'aquest, que contenia, ja d'anys enrere, una certa reserva envers els intel·lectuals, una actitud que no sempre passava

2. M. CAMPILLO, «La construcció cultural a l'exili segons Francesc Trabal i Armand Obiols: espai real i espai imaginari», dins *L'escriptor i la seva imatge. Contribució a la història dels intel·lectuals en la literatura catalana contemporània*, edició a cura de Ramon Panyella i Jordi Marrugat, Barcelona: GELCC i L'Avenç, 2006, p. 252. Sobre les directrius de Pi i Sunyer en relació amb el grup xilè en el primer exili, vegeu les p. 247-251.

3. CAMPILLO, «La construcció cultural a l'exili segons Francesc Trabal i Armand Obiols», p. 253. Cf. F. TRABAL, 1940: «A un any de Catalunya», *Germanor*, núm. 446, gener, p. 5-6.

4. Vegeu, per als detalls d'aquesta acció protectora, M. CAMPILLO i F. VILANOVA, 2000: *La cultura catalana en el primer exili (1939-1940). Cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònomic i Locals, especialment la correspondència entre Francesc Trabal i Carles Pi i Sunyer. Sobre l'esperit de restauració de la vida política i cultural des de l'exili per a una Catalunya «que no es limitava a la idea del territori, sinó que incloïa els catalans de l'interior i els exiliats», vegeu C. PI-SUNYER, 1992: *Vuit escrits d'exili (1939-1941)*, edició a cura de Francesc Vilanova, Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer, (la citació és de Francesc Vilanova, «Nota a l'edició», p. 7).

5. C. SANTACANA, *Josep Tarradellas. L'Exili I*, edició a cura de Ton Barnils i Montserrat Catalan, Barcelona: Edicions DAU, 2015, p. 296-311. Les citacions són de les p. 297 i 299.

desapercebuda, tal com es desprèn del comentari d'Antoni Maria Sbert a Carles Pi i Sunyer en carta del 22 de juny de 1939: «[Tarradellas] quan es parla de qüestions relacionades amb cultura sempre diu que no en sap res i que són de la nostra exclusiva competència; a voltes em sembla que hi ha una espurna d'ironia».⁶ Ben altrament, l'article de Pi i Sunyer «La cultura no ho és tot», publicat a *La Nostra Revista* el 1952, insisteix en la funció política de l'intel·lectual i en la necessitat d'establir la història com a model, els dos eixos ideològics en què, ben mirat, Guansé fonamentava la seva obra d'exili.⁷

La desconfiança en la capacitat dels polítics exiliats –i, en especial, en la tasca de les institucions– es mantingué en Guansé fins al final de la vida: en la «Carta a Jonquer» (1977), que escrigué dos mesos abans de morir a petició de Vicenç Riera Llorca, sosté aquests mateixos criteris sobre l'acció del govern de la Generalitat –així com del de la República– per organitzar aquell «èxode superbíblic», i a més a més, posa en dubte els intents institucionals de prosseguir l'activitat cultural: «però es podrà mantenir molt de temps aquest govern fantasma?...». No confia, tampoc, en les idees –tot i encertades– de Pi i Sunyer, poc coratjós, al seu entendre, per a dur-les a la pràctica.⁸ Per aquest motiu, l'únic focus d'activitat cultural lliure i fecunda fou per a ell la dels catalans d'Amèrica: «Amèrica era la meva gran esperança».⁹

Sigui com vulgui, la coincidència programàtica entre Tarradellas i Guansé, generadora del primer intercanvi epistolar el 1958, se situa en un període en què el president de la Generalitat maldava per trobar el màxim de sintonies i afinitats entre els nuclis catalans de l'exili. Qüestionat pels detractors de dins i de fora del seu partit, Tarradellas multiplicà els esforços per aconseguir l'anhelada «unanimitat d'adhesió a un pensament i a una acció constructiva» (c. 5) a l'entorn de la institució que presidia. Com féu amb altres destinataris de la seva extensíssima correspondència, entre els quals no hi mancaven escriptors d'ideologies i generacions diverses (Domènec de Bellmunt, Roc Boronat, Maria Aurèlia Capmany, Ambrosi Carrion, Salvador Espriu, Ventura Gassol, Odó Hurtado, Josep Maria Millàs-Raurell, Josep Pla, Josep Maria Poblet, Baltasar Porcel, Josep Pous i Pagès, Josep Maria de Sagarra, Ferran

6. CAMPILLO i VILANOVA, *La cultura catalana en el primer exili (1939-1940)*, p. 92.

7. C. PI-SUNYER, 1952: «La cultura no ho és tot», *La Nostra Revista*, any VII, núm. 64, desembre, p. 445-447.

8. Val a dir que Guansé havia estat sempre fidel a l'ideari de Pi i Sunyer: ja el 1941, una vegada creat el Consell Nacional de Catalunya a Londres, entengué que era la institució amb autoritat moral que representava la unitat de tots els catalans –«la famosa unitat»–, convençut que la independència de Catalunya necessitava habilitat política. En conseqüència, proclamà la fidelitat a Carles Pi i Sunyer i al Consell Nacional i desacredità les actituds dels defensors de Catalunya «que han fet de Tartari llur ideal de patriota», més atents a obtenir fruits personals o partidistes que a lluitar per Catalunya. D. GUANSÉ, 1941: «Reflexions. Serà possible reconstruir Catalunya», *Germanor*, núm. 461, octubre, p. 7-8.

9. M. CORRETER, 2011: *Domènec Guansé, crític i novel·lista: entre l'exili i el retorn*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 296-297 i 303-304.

Soldevila o Rafael Tasis), la interpel·lació directa a Guansé cercava, tot al·ludint a una imprecisa «vella coneixença», de dur-lo, sens dubte, al seu terreny de joc.

La primera carta de Tarradellas era induïda, en realitat, pel ressò que havia tingut, sobretot a l'exili, la ponència «Catalunya en el clos hispànic» que l'escriptor tarragoní pronuncià a Santiago de Xile el 1957, a instàncies de la Institució de Cultura Catalana del Centre Català, amb la intenció d'inquietar les consciències, apropar-se a Catalunya i reflexionar sobre la situació en què es trobava dins de l'Estat espanyol gairebé vint anys després d'acabada la guerra. Fou traduïda i publicada en fulletó amb el títol «Cataluña en el ruedo hispánico» el 1957 per l'esmentada Institució de Cultura Catalana de Santiago.¹⁰ Tarradellas hi plantejava propostes per treballar envers una unitat d'acció que, a Xile, al cap d'un any d'exposades, no havien encara fet quallar «un comitè o comissió per a portar endavant uns acords determinats com a conseqüència d'aquelles converses».¹¹ En carta a Rafael Tasis del 21 de juny de 1958, Guansé confessava les motivacions de la ponència:

La vaig escriure sense cap mena de pretensions amb destinació a unes reunions que celebrem de tant en tant ací per passar l'estona patriòticament. Va agradar a uns amics que van demanar-me que la traduís al castellà per publicar-la. La resta de la història de la ponència i de les seves derivacions la pots recompondre tu mateix a base del que ja n'has llegit. [...] Jo suposo que és utòpica, però de totes maneres vaig tractar d'escriure alguna cosa que no sigui tan allunyada de la realitat catalana i de la realitat hispànica, com n'acostumen a ser les que s'escriuen per Amèrica sota la influència de l'ambient. ¡Però per a mi Catalunya ja és tan lluny en el temps i la distància! Catalunya a l'exili.

Finalment, reuní els punts fonamentals d'aquesta conferència a l'«Informe Guansé», del 1958, que envià a Rafael Tasis, en el qual, en sintonia amb el debat obert coetàniament sobre el futur immediat de Catalunya, fixà les «bases per a una unitat d'acció de les forces catalanes».¹² D'altra banda, Guansé no intervingué en les discussions sorgides a Xile com a derivació de la seva conferència, tal com afirma en la carta a Tasis suara citada.

Les propostes més significatives de la ponència «Catalunya en el clos hispànic» eren la desaparició de partits i la formació d'un organisme de relació que actués per damunt dels interessos partidistes; la qüestió dels països que formen la nacionalitat

10. Notícia a *Ressorgiment*, núm. 489, abril 1957, p. 788.

11. «Taula rodona, entorn de la tesi de Domènec Guansé: carta de Mèxic», *Ressorgiment*, núm. 497, desembre 1958, p. 8013.

12. Reproduït a D. GUANSÉ, 2013: *Catalunya a l'exili*, edició a cura de Montserrat Corretger i Francesc Foguet, Valls: Cossetània, p. 16.

catalana; el federalisme i la confederació; el problema de l'exèrcit permanent; l'entesa de Catalunya, Euskadi i Galícia, i la legalitat i el simbolisme de la Generalitat de Catalunya a l'exili. Guansé llançà idees i activà reflexions, però la seva salut, la sordesa que l'afectava i el seu estat d'ànim no li permetien continuar amb una acció política ni intervenir en debats públics. Així ho reconeixia a Tasis en la lletra a què hem al·ludit del 21 de juny de 1958:

I a propòsit del que segons tu discutim a cinc mil quilòmetres de distància el que haureu de fer a Barcelona quan us deixin fer alguna cosa, t'adjunto un «Projecte de bases d'unitat i d'acció» discutides i aprovades pels amics de Xile. T'ho envio per encàrrec d'ells, que em diuen també si creus que el document pot interessar a altres persones de Barcelona que m'ho indiquis amb les adreces corresponents. Jo, encara que per la carta que acompanya el projecte sembli el pare de la criatura, no he intervingut ni en la redacció ni en la discussió, en part perquè no m'és avinent discutir i en part perquè aquells dies estava més o menys malalt i me n'havia anat a descansar vora el mar on es dorm una mica millor que a Santiago. Suposo que hauràs rebut uns punts similars que han aprovat també a Mèxic. Tot això deriva, en efecte, més o menys directament de la meua conferència o ponència.

Al cap d'un any d'haver-se fet la conferència a Xile, se celebraren a Mèxic quatre sessions de taula rodona sobre les propostes de Guansé. Hi hagué unes vint intervencions –encapçalades pel doctor Pere Bosch Gimpera, president a Mèxic de l'entitat organitzadora–, entre les quals les d'Amadeu Aragai, Manuel Alcàntara, Antoni Peyrí, Miquel Ferrer, Víctor Colomer, Artur Costa, Joan Carles Carreres i Palet, Marià Roca, Francesc Duran-Rosell, Fidel Miró, Antoni Dot i Antoni Maria Sbert. No se'n pogueren tractar tots els punts, però –entre veus optimistes i pessimistes– el debat resultà positiu, en paraules del corresponsal de *Ressorgiment*: «a desgrat de les discrepàncies existents, canvis d'impressions sobre aquests temes de la ponència Guansé haurien de fer-se a tot arreu on hi ha catalans conscients de llurs deures envers la Pàtria».¹³

A despit de les diferències, la posició política de Tarradellas i la de Guansé a final de la dècada dels cinquanta convergien a l'hora de mostrar el desacord més absolut a establir «pactes i tractes» amb altres forces republicanes espanyoles que atemptessin contra el dret inalienable del poble de Catalunya a decidir el seu futur.

13. «Taula rodona, entorn de la tesi de Domènec Guansé: carta de Mèxic», p. 8013-8014. Aquesta crònica aplega els eixos fonamentals del debat sobre les propostes amb les intervencions més destacades. Com constata Víctor Castells: «A Mèxic [la ponència] va donar peu a una taula rodona reunida per la institució homònima, de la qual va sortir un conjunt de “bases per a un moviment d'unitat catalana” a l'entorn del propòsit d'“Estructurar un nou Estat plurinacional”» (V. CASTELLS, *El Centre Nacional Català (1953-1975), una voluntat de participació col·lectiva i presència internacional*, s/d, p. 142).

Tots dos apostaven, com altres sectors de l'exili i de l'interior, per garantir el respecte, si més no, a la legalitat republicana simbolitzada per l'Estatut i la Generalitat. En l'intricat laberint de la política de l'exili republicà, marcada per la dispersió i la discòrdia, tots dos també coincidien a reclamar la unitat entre tots els catalans de l'exili, encara que Tarradellas ho defensava des de la perspectiva política, mentre que Guansé ho expressava des d'un compromís cívic. Tots dos tenien clara consciència de la significació dels Jocs Florals com a punt de trobada entre els exiliats, però, lògicament, en feien una lectura personal ben diferent: per a Tarradellas, era un espai d'actuació política; per a Guansé, una plataforma de continuïtat literària i cultural. Tots dos, finalment, si bé Tarradellas s'hi avançà, reconegueren que el futur es jugava a l'interior.

Durant els anys en què són datades les cartes, 1958-1964, Tarradellas visqué una de les seves etapes polítiques més complexes i convulses. Discutit a tort i a dret pels seus i pels adversaris, hagué d'afrontar la supervivència de la institució, viatjà sovint a Amèrica per buscar-hi complicitats i ajuts, tingué entrebancs per entaular vincles amb l'interior, protagonitzà topades i polèmiques polítiques sonades amb els sectors catalanistes (Òmnium Cultural, *Serra d'Or* o Jordi Pujol).¹⁴ Amb una obstinació sovint contraproductent, Tarradellas defensà a peu i a cavall el paper central de la Generalitat que presidia en les negociacions polítiques, i no estalvià crítiques molt dures als sectors catalanistes que en qüestionessin la legitimitat o aspirassin a l'hegemonia. Des d'un accentuat pragmatisme polític, Tarradellas procurava d'escampar els seus tentacles i relacions amb totes aquelles personalitats rellevants que, com Guansé, s'havien significat a l'hora de plantejar propostes o de participar en els debats sobre estratègies o projectes polítics de futur.

Al seu torn, a Santiago de Xile Guansé lluità pel rescat, el manteniment i la difusió de la cultura catalana. La seva posició política durant l'exili fou activa i atenta envers la situació a l'interior, i totes les seves actuacions com a escriptor tingueren, en realitat, un valor polític. Prosseguí tenaçment els estudis sobre la cultura catalana: les visions panoràmiques d'aspectes culturals, els retrats d'escriptors i artistes i la crítica d'obres literàries.¹⁵ Ell mateix valorà el sentit polític d'aquesta feina en l'entrevista que Riera Llorca li féu –ja retornats ambdós a Barcelona– per al llibre *Nou obstinats*: «En definitiva, la meua obra a Xile, en conjunt, no aspirava a ser una obra de creació literària, sinó principalment uns textos de servei. [...] A mi m'impulsava

14. Vegeu, entre les darreres aportacions a la bibliografia tarradellasià, F. FOGUET I BOREU, 2014: «Una legitimitat qüestionada», dins J. TARRADELLAS; R. TASIS, *Estrictament confidencial. Epistolari*, Barcelona: Viena, p. 9-40; C. SANTACANA, «Josep Tarradellas. L'Exili (1954-1977)», dins *Josèp Tarradellas. L'Exili 2 (1954-1977)*, p. 13-79, i J. RENYER ALIMBAU, 2015: *Lluís Gausachs i Ramon. Patriota republicà i secretari del president Tarradellas (1954-1977)*, Lleida: Pagès.

15. Vegeu D. GUANSÉ, 2015: *Retrats de l'exili*, edició i introducció de Montserrat Corretger i Francesc Foguet, Barcelona: Adesiara.

el propòsit, compartit per tants i tants d'altres exiliats, de contribuir a donar continuïtat a una cultura, a una llengua que periclitava; a mantenir viva la flama del record, a crear una esperança que només podia prendre força en el record». ¹⁶ Home de reflexió més que no pas d'acció, escrigué i difongué les seves conviccions en revistes –en especial *Germanor*, que dirigí entre 1945 i 1959– i novel·les que projectà de Xile estant entre 1940 i 1963. Els seus *Retrats literaris* (1947) malden per obtenir aquests efectes a través del suggeriment de biografies, actituds i obres amb sentit polític i cultural ple, com a fonaments de lluita i resistència: la cultura, en suma, entesa com a ideologia nacional.

Impulsat per una certa sensació d'aïllament, Guansé féu sovint una autocrítica centrada en la necessitat de fer contactes amb l'interior, atesa la seva por d'arribar a restar sense informacions de Catalunya i ser-hi oblidat del tot. Estigué sempre atent a la situació literària catalana, tot i haver generat una sensació d'impotència davant la manca de progrés en literatura i en política, tant a Catalunya com en l'àmbit de l'exili. Respectà en gran manera la tasca feta pels catalans de l'interior, que conegué bé gràcies a les seves intenses relacions epistolars, en especial la sostinguda amb Rafael Tasis, i tancà l'exili amb un retorn, el 1963, que no li permeté culminar la seva trajectòria intel·lectual, encara que li atorgà en els darrers mesos de vida l'esperança en una política nacional.

La primera de les cartes conservades de l'intercanvi epistolar entre Tarradellas i Guansé, amb data del 16 d'agost de 1958, parteix d'una coincidència de criteris sobre el futur polític de Catalunya i d'una voluntat comuna de cercar la unitat entre les tendències de l'exili (c. 1). Tanmateix, com precisa la resposta guanseniana, aquesta coincidència és només «parcial» perquè –a diferència del president, que s'esmerça a delimitar partidaris i detractors de les seves actuacions en termes polítics– l'autor de *Retrats de l'exili* tenia present totes les veus (els nuclis de Mèxic, Xile, Argentina) i totes les plataformes possibles (des dels Jocs Florals a Galeusca) (c. 2). En una línia més programàtica, en canvi, les cartes tarradellasianes reflexionen molt bé l'interès de guanyar suports polítics multilaterals, sobretot entre els cenacles de l'exili americà, però també amb l'interior, per tal de consolidar l'entramat d'equilibris i aliances (c. 3, 4 i 5). No hi estalvià esforços: viatges, trobades, contactes, missives i informes.

L'activitat constant del president el dugué a una tasca àrdua de buscar interlocutors especialment a l'interior –l'operació Jaume Vicens Vives, frustrada el 1960 amb la mort prematura de l'historiador, n'és la mostra més eloqüent–, convençut com estava que la lluita s'havia de dirimir a Catalunya. En la carta a Guansé datada el 15 de gener de 1964, Tarradellas al·ludeix indirectament a les declaracions de l'abat

16. V. RIERA LLORCA, 1971: «Domènec Guansé», dins *Nou obstinats*, Barcelona: Selecta, p. 55 i 52.

Aureli Maria Escarré contra el règim franquista publicades a *Le Monde* el 14 de novembre de 1963 i a la polèmica que es desfermà i que conduí el prelat a un exili forçós dos anys més tard (c. 11). Com és sabut, atent a qualsevol veu individual, institucional, partidista o monacal que pogués fer ombra a la seva centralitat política com a president de la Generalitat, Tarradellas criticà l'actitud pública d'Escarré perquè, al seu parer, no feia cap bé «ni a Catalunya, ni a l'Església, ni cap dany al franquisme». ¹⁷ Probablement, aquesta mateixa carta també es referia a la clausura governativa de la seu d'Òmnium Cultural el 2 de desembre de 1963, que arribà a interpretar –sense gaire convenciment– com «una provocació organitzada pels franquistes o comunistes». ¹⁸ En tot cas, des de la seva òptica, contrària a qualsevol politització de la vida religiosa o cultural que derivés en oposició política al règim franquista i que, en conseqüència, restés protagonisme al seu paper, Tarradellas definia tots dos afers com un «deversall de sis d'octubres» que posaven entrebanca a l'acció política que intentava dur a terme.

Entre les cartes guansenianes, destaca la del març de 1963, escrita al Pacífic, en què l'escriptor tarragoní deixa testimoni del seu viatge «definitiu» de retorn a Catalunya i es referma en «la idea de la noblesa i del valor de l'exili» (c. 9). La seva «readaptació» a la pàtria no fou difícil, perquè disposava d'un coixí d'amics i d'un cert prestigi entre els cenacles literaris, però l'obligà a fer moltes feines *pro pane lucrando* (c. 10). ¹⁹ La situació de Guansé com a escriptor que s'afanya a poder viure

¹⁷ Nota del dietari de Tarradellas del 16 de febrer de 1964, transcrita a SANTACANA, *Josep Tarradellas. L'Exili 2*, p. 405. Sobre les relacions «sinuoses» entre Tarradellas i Escarré, vegeu SANTACANA, «Josep Tarradellas. L'Exili (1954-1977)», p. 35-42.

¹⁸ Carta de Josep Tarradellas a Ramon Sugranyes de Franch, del 12 de desembre de 1963, citada a SANTACANA, «Josep Tarradellas. L'Exili (1954-1977)», p. 40.

¹⁹ Guansé es mantingué fins a la fi com a professional de les lletres, com a crític i traductor, per bé que sovint expressava en les cartes als amics la queixa sobre el fet que les moltes feines mal pagades que havia de fer li restaven temps dels assaigs i creacions que tenia previstos. N'és una bona mostra el que diu a Joaquim Claramunt, resident a la ciutat de Concepció, el 4 d'abril de 1968: «Ací cal pensar molt per anar tirant i majorment en el ram de les lletres. Si, de tant en tant, faig alguna cosa per a *Tele-Estel* (depèn de les altres tasques que tinc entre mans), he publicat algunes traduccions i en tinc una colla d'enllestides, no a gust meu sinó dels editors, ja que aquesta és la meua principal font d'ingressos, he fet alguns llibrets –pocs– i en tinc algun altre de vagament projectat. Vaig fent, doncs, sense pena ni glòria, i encara que volgués no podria parar» (fons Domènec Guansé, Arxiu Nacional de Catalunya). D'altra part, les lletres de Guansé al seu germà Antoni i a escriptors i amics com Pere Foix, Vicenç Riera Llorca, Rafael Tasis, Pelai Sala, Pere Pruna, entre d'altres, ofereixen una variada i àmplia mostra de les seves sensacions i opinions crítiques davant de la relativa prosperitat de la societat que retroba el 1963 i que esmenta en la seva carta a Tarradellas. Fan referència sovint al creixement econòmic i a les mutacions que aquesta prosperitat ha generat en els costums i els valors dels catalans. N'és un bon exemple la carta que adreçà a Pere Foix a Mèxic el 27 de setembre de 1965 per tal de respondre-li la pregunta que li havia fet sobre la situació de Barcelona: «Barcelona treballa. Treballa molt. És una ciutat que treballa i que menja. Mirada almenys des del rovell de l'ou, se la veu pròspera. Hom ha dit que Barcelona és El Dorado d'Espanya. Veritat indiscutible. Catalunya és l'Amèrica d'antany. Ací es fan fortunes fabuloses. Ara, no em vingueu amb indignuts suspectes. Jo només parlo del que veig, del que hi ha a la superfície. Altrament la gent no parla de res, no s'interessa per res, no vol saber res i no està per discussions inútils. Si sou discutidor, us donen la raó, i endavant. Del món de les tenebres i de la por, s'ha passat al reialme de la hipocresia. En lloc de plantejar-se problemes, s'ignoren o se suprimeixen. És clar, és clar que si

de les lletres porta el president Tarradellas a apuntar un aspecte de les relacions entre els escriptors i els polítics, que malauradament no desenvolupa (c. 11). Així i tot, la defensa que Tarradellas fa de l'estil de Guansé –caracteritzat per ser accessible i amè–, que s'allunya d'actituds provincianes o pedants, i la proposta que li suggereix de dedicar-se, a la manera de Jean-Jacques Gautier, a la crítica i a l'assaig teatrals, deixen entreveure quina funció creia que havia de tenir l'intel·lectual en la «vida espiritual» del poble català: el de divulgador o transmissor de la història, la cultura o les arts al cos social.

Altres lletres són més circumstancials, com ara felicitacions de Nadal (c. 6), notes sobre encàrrecs concrets (c. 7) o intercanvi d'informació (c. 8), per bé que revelen el grau de cordialitat i confiança entre tots dos interlocutors. Les dues darreres missives, de la primavera i l'estiu de 1964, motivades pel traspàs de la mare del president, Casilda Joan i Julià, el 23 d'abril, denoten l'amistat que es travà entre Guansé i Tarradellas (c. 12 i 13). La carta de condolença del primer, delicada i precisa en els termes, és resposta pel president amb gratitud i afecte. L'epistolari conservat s'acaba aquí. És molt possible que els camins de Guansé i de Tarradellas s'allunyessin prou perquè no hi hagués marge per mantenir una correspondència que havia nascut de la iniciativa de Tarradellas, interessat a comptar amb un aliat més: de fet, durant els darrers anys de la seva vida, l'escriptor tarragoní deixà d'implicar-se en els afers polítics i centrà la seva activitat en el món de les lletres.

Molt probablement, Tarradellas es decebé del distanciament de Guansé respecte d'una possible vinculació amb la política endegada per la Generalitat de Catalunya a l'exili amb les diverses delegacions dels països americans, una responsabilitat que l'autor de *Retrats literaris* no exercí, ocupat com estava amb el compromís radical amb Catalunya, del qual féu dependre plenament la seva activitat professional. Així semblen suggerir-ho les paraules de Tarradellas en la carta a Cristian Aguadé del 26 de juliol de 1962, on es queixa del silenci de la delegació de Xile –encapçalada per Pelai Sala– entorn de les cartes i requestes enviades des de la Generalitat:

Tenia el ple convenciment que a l'amic senyor Sala no l'interessaven les coses que li podíem dir. Ja comprendràs que això, cada vegada que hi pensava, em causava pena, doncs em semblava que sempre amb ell i amb tots vosaltres jo havia estat just i correcte i no entenia aquest silenci. Quan va venir a Europa l'amic senyor Guansé, vaig tenir un gran interès, tal com us devia dir, que vingués a passar uns dies a casa per tal d'informar-lo d'aquesta situació, de tots els problemes nostres que sovint són ben difícils d'explicar per carta. Les nostres converses

busqueu, ja en trobareu de gent que pensa, àdhuc, contra el que es diu, de joves interessants» (BAGUR [Domènec Guansé], 1965: «Carta d'un ciutadà de Barcelona a un compatriota de Mèxic», *Xaloc*, núm. 10, novembre-desembre, p. 244-245).

foren molt cordials, però francament vull dir-te que en vaig tenir una certa decepció, doncs tot el que ell va dir em vaig donar compte que poc tenia a veure amb el que ell havia manifestat a les conferències que fa uns anys va donar a Xile. Però, en fi, com que, d'altra banda, ja fa anys que estic acostumat a les continuades variacions polítiques dels nostres intel·lectuals, tampoc hi vaig donar massa importància, però sí que em vaig esforçar a donar-li compte de quins eren els meus problemes, les meves relacions a l'interior i en el món internacional i dels resultats fins aleshores obtinguts. Us en va donar compte? No ho sé, doncs ni ell ni ningú mai m'ha donat compte del que us va exposar.²⁰

En efecte, els mesos de setembre i octubre del 1961 Guansé féu un viatge a Europa per assistir com a membre del jurat als Jocs Florals de l'Alguer.²¹ En partir de Sardenya passà uns dies a França, i fou llavors quan, molt probablement, visità Tarradellas a Saint-Martin-le-Beau, on esmerçà hores a escoltar la relació d'informacions i projectes polítics del president de la Generalitat a l'exili. Els seus interessos, tanmateix, no anaven envers la política oficial, atès que Guansé era un intel·lectual, un home d'acció des dels papers, entre l'exili exterior i l'interior, on no parà de lluitar i treballar per mantenir i projectar la cultura catalana, per fixar literàriament, com a emblemes i models, els seus més dignes representants, polítics i artístics. La seva acció incansable, des de les pàgines de les revistes d'exili i des de les incipients publicacions de l'interior a partir del 1963, en retornar, manifesten aquest compromís constant, al costat de la redacció d'obres literàries que donen fe d'aquesta voluntat de persistència cultural.²² Les opcions de Tarradellas no engrescaren un home de vida intel·lectual intensa, gens afecte a l'activitat política representativa i amb problemes personals prou greus –salut precària, sordesa, situació econòmica difícil– com per dedicar-hi la vida.

Més, doncs, que un distanciament a posteriori, conjecturem que mai no fou intenció de Guansé seguir els camins pràctics de la política de Tarradellas, ni tampoc de postular-se com un home pont o un referent en l'àmbit de la praxi política. Fou Tarradellas qui, fet i fet, amb el pretext de la seva proximitat ideològica respecte a les propostes llançades per Guansé en les seves conferències i escrits d'exili, degué esperar la seva col·laboració (endebades, perquè l'autor de *Retrats literaris* tenia, com hem vist, altres prioritats).

Una llarga carta inèdita, de la tardor del 1977, de Domènec Guansé a Víctor Castells, un testimoni de la seva comprensió dels fets polítics a Catalunya entre 1975 i

20. SANTACANA, *Josep Tarradellas. L'Exili 2*, p. 323-324.

21. Vegeu CORRETGER, *Domènec Guansé, crític i novel·lista*, p. 93-94.

22. Sobre el compromís polític i cultural de Guansé a l'exili i en retornar, CORRETGER, *Domènec Guansé, crític i novel·lista*, p. 44-128, 224-234 i 280-295.

1977, ens permet de conèixer el pensament del crític en aquests darrers anys de la seva vida, en què retrobà un cert optimisme davant l'expectativa de la recuperació de les llibertats. El centre de les seves reflexions és, de fet, l'objectiu que l'havia guiat tota la vida, ço és, les arrels fondes i eternes de la cultura catalana:

de tot el que havia destruït i arrasat Franco en perduraven les arrels; aquestes arrels, que, en lloc de podrir-se o de convertir-se en cendres com ell havia volgut, es revinclaven soterrades, esdevenien més robustes, i ací i allà treien lluc per donar testimoni de vida, i mantenir el caliu entre els catalans.

En aquesta carta-reportatge, Guansé examina «el reconeixement oficial, en les més altes esferes, de la personalitat històrica de Catalunya» i constata que «davant el propòsit de restaurar la Generalitat [i] implantar l'oficialitat o cooficialitat del català [...] no s'hagi produït cap enfrontament entre els catalans de soca-rel i els hispanoparlants instal·lats o fins i tot ja nascuts a Catalunya». Ben altrament, situa el protagonisme de Tarradellas com adjacent a aquest fet sociològic fonamental: «han participat més del 40% en totes les manifestacions a favor de l'Estatut i ni cal dir-ho a la rebuda apoteòsica del president Tarradellas, tots ells amb l'escut de les quatre barres al pit».²³

Les tretze cartes que editem es troben dipositades a l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià del Monestir de Santa Maria de Poblet, un centre documental de visita obligada per a qualsevol investigador que vulgui treballar sobre les relacions entre la intel·lectualitat i la política durant els anys de l'exili republicà i els lampedusians anys transitius. Les missives de Guansé són originals; les del president Tarradellas, còpies de les que remeté al seu interlocutor. Totes són mecanoscrites, llevat de les cartes núm. 4, 6, 7, 8 i 9, que són manuscrites (en rigor, la 4 i la 8 són notes, mentre que la 6 i la 7, targetes). N'hem fet una edició que, tot respectant la documentació de partida, en regularitza la puntuació, l'ús de majúscules i minúscules i l'ús de les cometes i la cursiva, i també n'esmena els errors tipogràfics, ortogràfics i morfosintàctics. L'anotació de les cartes aclareix, contextualitza o amplia alguns dels aspectes que s'hi comenten.

En conjunt, a desgrat que es tracta d'una correspondència breu i limitada en el temps, és ben il·lustrativa, d'una banda, dels mecanismes que emprava Tarradellas per teixir complicitats amb les persones que podien compartir les seves propostes polítiques i de l'altra, de la importància que tant l'escriptor tarragoní com el presi-

23. Aquesta citació i l'anterior són de la carta de Guansé a Víctor Castells de *circa* el 25 d'octubre de 1977. Es tracta de 6 fulls mecanoscrits i 10 de manuscrits en forma de reportatge o memòria. Les repeticions i les inseguretats expressives mostren la salut precària de Guansé, que traspassà el febrer de l'any següent (fons Domènec Guansé, Arxiu Nacional de Catalunya).

dent de la Generalitat a l'exili concedien a l'interior com a marc on calia treballar per al futur de Catalunya. Al cap i a la fi, malgrat les coincidències, Guansé i Tarradellas, dues veus representatives del món cultural i polític de l'exili republicà, partien de posicions diferents, més idealista la de l'escriptor i més pragmàtica la del polític, i tenien perspectives també particulars, segurament no del tot coincidents, del que havia de ser una Catalunya lliure del jou de la dictadura franquista.

1

Senyor,
Domènec Guansé
Santiago de Xile

Estimat amic,

Podeu ben creure'm si us dic que, durant aquests darrers temps, sovint he tingut la temptació d'escriure-us. Excuseu-me de la meva franquesa, però sapigueu que, si no ho he fet, malgrat la nostra vella coneixença, fou degut simplement perquè no he gosat dir-vos que coincidí amb moltes de les vostres reflexions i amb la major part del vostre pensament polític expressat en les vostres conferències i articles.²⁴

Aquesta manca, diguem-ne, de gosadia és filla solament del meu desig que en cap moment hauria volgut que els meus sentiments els haguéssiu pogut interpretar, no com una sincera coincidència, sinó com una habilitat o conveniència política.

Però el fet que el mes de novembre segurament ens trobarem en els Jocs Florals de Mendoza, em mou avui a escriure-us per a manifestar-vos que us felicito per haver estat designat membre del seu consistori i, al mateix temps, per la vostra actitud clara i, per tant, coratjosa i patriòtica davant les nostres inquietuds i esperances.²⁵ La coincidència a Mendoza, també amb altres catalans de diferents Repúbliques, crec que podria ésser eficient per als nostres ideals de sempre.

Mentrestant, us prego que accepteu la meva cordial amistat i una abraçada del vostre amic,

Josep Tarradellas

16 d'agost de 1958
Saint-Martin-le-Beau (Indre & Loire)

24. Entre els textos guansenians que sintetitzen millor la seva teoria política, destaquem «Fariseisme patriòtic» (1957) i «Possibles punts d'acord» (1958), tots dos aplegats a GUANSÉ, *Catalunya a l'exili*, p. 278-282 i 289-291.

25. L'edició dels Jocs Florals de la Llengua Catalana del 1958 tingué lloc al Teatre Independència de la ciutat de Mendoza (República Argentina), el 8 de novembre, patrocinats pel Centre Català local i amb el suport de la Universidad Nacional de Cuyo. Guansé formà part del consistori, juntament amb Joan Cuatrecasas, Fritz Krüger, Hipòlit Nadal i Mallo, Antoni Salduga, Francesc Arnó i Fidel Roig. Tarradellas presidí la festa i hi pronuncià les paraules rituals d'obertura: «S'obre la festa». Vegeu J. FAULÍ, 2002: *Els Jocs Florals de la Llengua Catalana a l'exili (1941-1977)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 87-88 i 198-199.

2

Santiago de Xile, 1 de setembre de 1958

Senyor Josep Tarradellas
París

Benvolgut amic i president,

He rebut la vostra carta i m'ha produït una viva satisfacció saber que us han interessat els meus últims articles i conferències. Coincidir encara que sigui parcialment amb qui es troba en una privilegiada situació per a comprendre les diverses tendències de l'exili i fins i tot (dintre del que això avui és possible) els anhels del nostre poble em fa creure que no hauré estat desencaminat en el meu propòsit de contribuir a buscar punts de coincidència entre la majoria dels exiliats. D'altra banda, les bases d'unitat aprovades a Mèxic, les que han redactat els amics de Xile, les mateixes recents declaracions de Galeusca a Buenos Aires (tres documents que convergeixen) són una bella esperança en aquest sentit. I qui sap si la coincidència a Mendoza amb motiu dels Jocs Florals de catalans de diverses repúbliques no contribuirà també, com creieu, a l'afirmació dels nostres ideals. Tot desitjant-ho i agraint les vostres felicitacions, corresponc amb la millor cordialitat a la vostra abraçada.

[Signatura: Domènec Guansé]

Domènec Guansé

3

Senyor,
Domènec Guansé
Santiago de Xile

Estimat amic,

Com espero que ja sabeu, no vàreig arribar fins a la vetlla de cap d'any, malgrat els meus desigs de passar les festes nadalenques amb els de casa.²⁶ De llavors ençà, podeu ben creure'm que m'ha estat completament impossible escriure-us, car ja podeu pensar com durant tot aquest mes he estat enfeinat. Per tant, us agrairé que vulgueu excusar-me del meu silenci i, si fins avui no us dic que molt us agraeixo les vostres atencions durant la meva estada a Santiago, no hi veieu de cap de les maneres ni una manca d'amistat ni un oblit.

Sapiguen que per tot arreu, sigui el Perú, Panamá, Colòmbia i Veneçuela, vàreig trobar-hi aquelles mateixes coincidències de Xile i un sentit de responsabilitat que estic segur que ens permetrà realitzar els nostres propòsits. A Mèxic, que donada la mentalitat d'alguns exiliats ja sabeu que creia trobar-hi certes dificultats, us tinc de dir que totes les persones consultades, del senyor Lluís Nicolau d'Olwer fins al senyor Francesc Farreras Duran, passant pels senyors Salvador Armendares i Miquel Ferrer, no vàreig trobar ningú que no estigués d'acord amb la necessitat de portar endavant un pensament que vós ja coneixeu i que coincideix amb el que heu exposat sovint d'una manera clara i precisa.²⁷ Comprendreu, doncs, que estic més que satisfet i confio que, abans de fi de febrer, em serà possible fer públic una part de les resolucions que vàrem convenir.

Em plauria molt parlar-vos més d'aquest viatge i de les meves impressions polítiques del mateix, m'excusareu que no ho faci com vós us mereixeu, però podeu ben creure'm que no tinc el temps material de fer-ho. Malgrat això, em permeto informar-vos que aquests dies he escrit al senyor Pelai Sala, el qual estic segur que us en donarà compte.²⁸

26. A l'hivern del 1958, com hem apuntat en la nota anterior, Tarradellas viatjà a l'Argentina, on presidí els Jocs Florals de Mendoza. A més de Buenos Aires, visità també els nuclis exiliats de Montevideo, Santiago de Xile, Lima, Panamá, Bogotà, Caracas i l'Havana.

27. Exiliats a Mèxic, on hi havia el nucli més prominent de l'exili català a Amèrica, tots els polítics esmentats per Tarradellas s'oposaven a qualsevol pacte que no respectés l'Estatut i la Generalitat. Vegeu SANTACANA, *Josep Tarradellas. L'Exili 2*, p. 21-22.

28. Pelai Sala Berenguer (Cadaqués, 1909-Santiago de Xile, 2002) el 1949 s'havia traslladat a Xile des de l'Argentina, on havia viscut exiliat des de 1939. Al Centre Català de Santiago ocupà, posteriorment a Guansé, els càrrecs de secretari, vicepresident i assessor de la presidència. Fou fundador i president de la Institució de Cultura Catalana del Centre Català de Santiago de Xile. Quan Pere Mir acceptà la presidència de la

Descuidava de dir-vos que vàreig estar a Cuba, però solament vàreig parlar amb els ex-consellers de la Generalitat, senyor Martí Esteve i Pere Mestres, i aquests pensen el mateix que nosaltres en relació amb les persones que dirigeixen el Centre Català.²⁹ No fou possible veure cap dels seus dirigents, perquè a Caracas no em fou possible obtenir el visat i després perquè aquests que hagueren pogut venir al camp d'aviació es trobaven fora de l'Havana. M'han escrit de nou i el dia que els contesti ja us n'enviaré còpia. Molt bé la resposta que el vostre Centre els va enviar.³⁰

Una vegada més, molt agraït de les vostres atencions i encara que tard, permeteu-me que us digui: bon any nou, força salut i rebeu al mateix temps una respectuosa abraçada del vostre amic,

Josep Tarradellas

31 de gener de 1959

Saint-Martin-le-Beau (Indre & Loire)

delegació de Xile de la Generalitat posà com a condició que Pelai Sala «tingués responsabilitat directa en aquesta presidència de les coses polítiques» (SANTACANA, *Josep Tarradellas. L'Exili 2*, p. 323). Sala també presidí la comissió organitzadora dels Jocs Florals de la Llengua Catalana a Santiago de Xile el 1962. En aquesta ciutat regentà la Libreria Catalonia (1964-1970) i fou nomenat secretari de la Cambra Xilena del Llibre. En una carta informativa a Rafael Tasis del 25 d'octubre de 1962 sobre les activitats literàries al Centre de Santiago Guansé explica el nou compromís de Pelai Sala a partir del 1959: «Des d'abril del 1959, la responsabilitat política de *Germanor* escau a la Institució de Cultura Catalana, que presideix Pelai Sala, que n'és també alhora redactor, juntament amb Pere Pruna (Pere de Sant Just)». S'entén així la relació entre el president i Sala, el qual, com la carta de Tarradellas deixa entreveure, era l'eix difusor d'informacions polítiques a la colònia; en aquest cas, dels avenços aconseguits amb el viatge de Tarradellas a les Amèriques.

29. Tarradellas mantingué un contenciós amb el nucli «separatista» de l'Havana, segons reporta Josep Pla en l'informe del 1960, transcrit a SANTACANA, *Josep Tarradellas. L'Exili 2*, p. 175.

30. Existia, d'antic, una relació d'incomprensió entre els intel·lectuals exiliats del 1939 arrelats en el Centre Català de Santiago i de Mèxic –autocrítics amb l'actitud de desconèixement dels catalans d'Amèrica envers la resistència de la Catalunya interior sota el règim franquista– i els vells emigrats del Centre Català de l'Havana, immobilitzats entre la nostàlgia i l'autosatisfacció. És evident que Tarradellas es refereix a aquesta situació. Ja el 1947 Guansé havia viscut una forta polèmica amb els membres del Centre de l'Havana que marcà la relació de les dues entitats. Havia blasmat les actituds equívokes i patriotes d'aquests emigrats antics, que se sentien desplaçats pels exiliats arribats a partir del 1939. El 1947 publicà a *Germanor* una «Carta oberta al president del Centre Català de l'Havana», que contestava l'atac que *La Nova Catalunya*, portaveu del Centre de l'Havana, li havia adreçat com a autor dels *Retrats literaris* a causa de la lectura incorrecta feta a Cuba de la peça dedicada a Ventura Gassol, on s'havia volgut veure un atac a Macià (vegeu GUANSÉ, *Catalunya a l'exili*, p. 242-245; la notícia d'aquest atac i del contraatac de Guansé aparegué molt ben documentada a «Els Llibres i els autors. Un retrat literari vist amb llum deficient», *La Nostra Revista*, any II, núm. 22, octubre 1947, p. 420-421). L'auto crítica de les posicions en l'exili i la defensa dels catalanistes resistents a l'interior sorgeix en els escriptors més lúcids. Un dels articles més clars i definitius sobre el tema és el de Just Cabot, l'exdirector de *Mirador* (J. CABOT, 1946: «Errors de perspectiva», *Quaderns de l'Exili*, núm. 22, agost, p. 10). Vicenç Riera Llorca defensà també l'actitud dels exiliats interiors i féu una profunda revisió de les posicions polítiques dels exiliats d'Amèrica als editorials de *Pont Blau* (vegeu V. RIERA LLORCA, 1967: «El problema de l'exiliat català», *Revista de Catalunya*, núm. 106, setembre, p. 71-75; cf. J. FERRER COSTA; J. PUJADAS MARQUÉS (cur.), 2003: *Vicenç Riera Llorca. Cròniques americanes. Articles publicats en les revistes de l'exili*, Barcelona: Fundació Pere Coromines). La resposta a què al·ludeix Tarradellas degué ser redactada per Guansé, secretari i corresponent del Centre Català de Santiago, en la mateixa línia ideològica que havia suscitat les diferències amb el Centre de l'Havana. Tanmateix, no n'hem trobat cap document que ho acrediti.

4

Senyor Domènec Guansé
Santiago de Xile

Estimat amic,

Em plau informar-vos que dilluns vinent em trobaré entre vosaltres i no cal dir-vos que molt em plaurà parlar-vos dels nostres problemes.³¹

Mentrestant, rebeu una bona abraçada de

[Signatura de Josep Tarradellas]

Bogotà, 7/7/1959

31. Durant els mesos de maig, juny i juliol del 1959, el president Tarradellas viatjà a Mèxic, l'Argentina, l'Uruguai, Brasil i Estats Units.

5

18 de setembre de 1959

Senyor,
Domènec Guansé
Santiago de Xile

Estimat amic,

Hauria volgut escriure-us ja fa dies, però podeu ben creure'm que m'ha estat impossible. Després de tant de temps fora de casa, al arribar-hi, ja podeu pensar que els informes, cartes, etc., etc. que s'havien acumulat no em deixaren fer el que jo volia.

Encara que tard, doncs, permeteu-me que us expressi tot el meu agraïment per les vostres atencions durant la meva estada entre vosaltres i les proves de cordial amistat que ja sabeu que hi corresponc ben sincerament.

Em plau informar-vos que, durant el meu darrer periple, m'ha estat impossible nomenar delegacions de la Generalitat en tots els països visitats, i que aquestes estan formades per les personalitats més destacades de les nostres col·lectivitats.³² Aquesta unanimitat d'adhesió a un pensament i a una acció constructiva al voltant de les nostres institucions és, al meu entendre, el preludi d'una etapa que forçosament ens portarà a la realització dels nostres ideals de sempre. Per altra part, totes les noves rebudes de Catalunya confirmen el que acabo d'expressar-vos.

Mai com ara havia estat tan convençut del triomf de la nostra raó, feta de patriotisme, de bon seny, de generositat pels equivocats i principalment per una total voluntat de no caure en polèmiques inútils. Tal com us vaig dir, crec que estem en el bon camí, però, per arribar en el seu fi, cal tenir present a tothora, com és i com viu la nostra Catalunya. Si ho fem així, cada dia que passi crec que tindrem més i més possibilitats per aconseguir els nostres propòsits.

Per la meva part, sapigüeu que res ni ningú em farà desviar de la meva decisió i conducta, solament encaminada a complir els meus deures i no oblidar les meves responsabilitats.

Desitjant-vos molta salut i amb l'amistat de sempre, rebeu una respectuosa abraçada del vostre amic,

Saint-Martin-le-Beau (Indre & Loire)

32. Vegeu, sobre les delegacions de la Generalitat a l'exili, F. FOGUET I BOREU, 2013: «Margarida Xirgu, presidenta de la Delegació de la Generalitat de Catalunya a la República Oriental de l'Uruguai. Cartes de Josep Tarradellas (1960-1964)», *Franquisme & Transició*, núm. 1, p. 215-269.

6

Domènec Guansé agraeix a l'amic i president Josep Tarradellas les seves amables expressions i li desitja un bon any nou, propici a la causa catalana, amb cordials abraçades.

Santiago de Xile, XII-1960

7

Senyor Josep Tarradellas
Saint-Martin-le-Beau

Benvolgut amic,

Només dos mots per dir-vos adéu i agrair-vos les vostres atencions. No oblidaré de fer, als amics de Xile, els vostres encàrrecs i molt en especial al senyor Pere Mir.³³ Us prego de saludar ben atentament, en nom meu, la vostra esposa i la seva mare i rebeu, si us plau, una cordial abraçada.

[Signatura de Domènec Guansé]

Provence C, 2 de novembre de 1961

33. Pere Mir formava part del grup dels «antics residents» –al costat d'Antoni Pi Capmany, Joaquim Sabater, Josep Salomó, Joan Gratacós– que, juntament amb els exiliats –com Pelai Sala, Pere Pruna, Guansé, Oliver i Benguerel–, constituïen la colònia catalana que es movia entorn del Centre Català de Santiago de Xile. Vegeu D. GUANSÉ, «Informacions enviades a Albert Manent», s/d. Document de 8 fulls adjuntats a la carta adreçada a Albert Manent el 20 de gener de 1974 (fons Domènec Guansé, Arxiu Nacional de Catalunya). Pere Mir fou nomenat president de la delegació de la Generalitat a Xile amb gran satisfacció de Tarradellas, tot i les dificultats de les relacions entre Tarradellas i aquesta delegació xilena. Com hem apuntat més amunt, el president comentà la idoneïtat del càrrec de Mir i els problemes amb la delegació de Xile en una carta a Cristian Aguadé del 26 de juliol de 1962, en la qual Guansé no surt gaire ben parat.

8

16/11/61

Senyor Domènec Guansé
Santiago de Xile

Estimat amic,

Espero que haureu fet un bon viatge i que ja us trobeu de nou entremig dels vostres amics.

Sapigueu que he estat uns dies a Suïssa i uns amics m'han assabentat que el senyor Armand Obiols treballa a l'Agència Internacional Atòmica de Viena (Àustria).³⁴ Com que durant les nostres converses vaig veure que us interessava conèixer la seva adreça, em permeto informar-vos-en.

Cordials salutacions a tots els amics i vós rebeu una abraçada de

[Signatura de Josep Tarradellas]

34. No es conserven –o no hem localitzat– cartes entre Guansé i Obiols. És evident l'admiració de Guansé cap a Obiols, malgrat el to crític amb què defineix la seva obra a *Abans d'ara* el 1966 i les possibles discrepàncies entre tots dos (vegeu, amb les prevencions que calgui, M. CASALS, 1993: «La impossible història d'Armand Obiols», *Arraona*, núm. 12, p. 2-3). No obstant això, el 1973, a petició de Joan Oliver, Guansé féu el pròleg al llibre de poemes pòstums d'Obiols, traspassat el 1971: A. OBIOLS, 1973: *Poemes. Oda a Catalunya, Cicle menor*, Barcelona: Proa. Guansé confessava en carta a Pelai Sala del 19 d'abril de 1974 que li venia de grat aquest pròleg i acabava dient-li: «¡Quin cas l'Obiols!», una expressió que condensa admiració i recança per la seva obra escapçada. Davant del projecte de recopiació d'obra dispersa d'Obiols que Pere Gimferrer li havia plantejat, Guansé li comenta en carta del 6 d'abril de 1974 les dificultats de publicació d'una obra rellevant però sense títols i, al seu torn, li exposa les mínimes amistats d'Obiols, entre les quals, de fet, no es compta: «En principi, la vostra idea de reunir i publicar els papers que l'Obiols hagi deixat inèdits i els disseminats per la premsa de l'època em sembla bona. Però cal pensar-s'hi. En primer lloc, d'inèdit crec que la Rodoreda diu que no hi ha res més de publicable. En quant a la seva labor diem periodística, deixant de banda que tot estarà ben escrit i que els judicis eren lúcids, no en recordo cap peça ni conjunt important. En els dotze números de la *Revista de Catalunya* que, pràcticament dirigí, no hi ha una sola nota signada amb el seu nom. Però de tot això qui en sap més, i fins i tot el que caldria revisar, és Joan Oliver: l'únic amic, amic-confident, que tenia Obiols» (fons Domènec Guansé, Arxiu Nacional de Catalunya).

Senyor Josep Tarradellas

Saint-Martin-le-Beau

Benvolgut amic,

Tot navegant del Pacífic rumb a Catalunya, recordo el meu viatge anterior, l'estada a París i a Saint-Martin-le-Beau.³⁵ Aquesta vegada, però, el viatge té un caràcter diguem-ne definitiu, tot i que em plagui ben poc aquesta paraula. I us ho comunico perquè ho sapigveu en una forma certa i directa, mal que la cosa tingui ben poca importància. I encara que això no em caldria dir-ho, perquè ja ho sabeu, vull afegir que la meva decisió no obeeix a cap canvi mental. És un retorn que el meu viatge anterior, amb la nostàlgia que va suscitar-me, ha fet inevitable. I, tot retornant, m'afermo precisament en la idea de la noblesa i del valor de l'exili, siguin quines siguin les anècdotes que avui no deixen veure el bosc.³⁶ Jo seguiré a dintre sent tan exiliat com a

35. Hem referit que a la tardor de 1961 Guansé féu un viatge a L'Alguer com a membre del Jurat dels Jocs Florals. Ja abans, anunciava en carta del 10 d'agost a Rafael Tasis: «de no presentar-se'm cap entrebanc, arribaré a Cagliari el 8 de setembre, i espero tenir l'alegria d'abraçar-te per aquells tocols». El 17 d'octubre vol reveure Tasis després dels Jocs de l'Alguer: «Si no hi ha novetat, embarcaré a Marsella el 31 en el Provençe i tocaré a Barna l'1 de novembre». Tasis, el 25 d'octubre, de Barcelona estant, respon a Guansé, que ja és a París: «Em sap molt de greu que no t'hagis decidit a venir o, almenys, a passar uns dies entre nosaltres. No cal que et digui com espero de poder-te abraçar, de totes maneres, a dalt del "Provençe", si no pots baixar en la breu escala». L'estada a París i a Saint-Martin-le-Beau es produí, doncs, la segona quinzena d'octubre del 1961. D'altra banda, Guansé detalla en carta del 21 de març de 1963 des de Santiago de Xile al seu germà Antoni les dates del seu viatge definitiu a Catalunya: «Estimat: Ara ja no hi ha remei. He pagat ja el passatge, de manera que si no es produeix cap novetat el dia 26 embarcaré a Valparaiso cap a Barcelona en l'*Americo Vespucio*. Arribaré, dia més dia menys, el 24 o 25 d'abril».

36. Guansé remarca el valor de l'exili en diverses avinenteses, tan públicament com en la correspondència privada. N'és un bon botó de mostra aquest fragment d'un article a *Oriflama* del 1972: «Sempre m'ha semblat absurd que quan algun escriptor exiliat retorna hom digui o consideri que es reincorpora. A què cal reincorporar-se? ¿A una cultura que de lluny estant mai no ha deixat de servir ni de servir-se'n? Precisament, ja des dels inicis de l'èxode, uns amb plena consciència, altres per pur instint vital, van coincidir en un mateix propòsit: donar continuïtat a una literatura que en aquelles hores tràgiques semblava perillar. I el cert és que de la passió amb què s'emprengué aquell propòsit, del seu abast, de les proporcions que assolí la seva realització, el país encara en té molt poques notícies» (D. GUANSÉ, «Novel·listes catalans de la generació de l'exili», *Oriflama*, núm. 118, abril 1972, p. 22). Privadament, Guansé emeté moltes opinions sobre la situació ideològica a l'exili, com en aquesta carta a Rafael Tasis des de Santiago de Xile (12 de desembre de 1957): «A l'exili hom segueix fent programes, amb la mateixa mentalitat de sempre, i inclús com si les doctrines –diguem-ne doctrines– macianesques tinguessin alguna vigència. I a mi em sembla que tot això no connecta ni amb el temps ni amb l'interior i que si algú a l'interior ho llegeix el deu fer somriure o melangiosament o pietosament, segons l'edat. Quan penso en el passat, em fa l'efecte que Macià va morir molts anys abans que Prat de la Riba» (fons Rafael Tasis de la Biblioteca d'Humanitats de la UAB). Sobre la vivència i la valoració de l'exili –i de la seva producció literària–, vegeu CORRETER, *Domènec Guansé, crític i novel·lista*, especialment les p. 67-77, 122-133 i 224-234.

fora.³⁷ I qui sap si des d'allí tindrè ocasió de donar-vos notícies o si, ja més a la vora, de reveure'ns. Entretant, us prego de saludar molt atentament la vostra distingida esposa i de rebre, si us plau, les meves més cordials salutacions.

[Signatura de Domènec Guansé]

Març de 1963

37. En carta a Mèxic a Ramon Fabregat, llibreter i director de *Xaloc*, del 10 de juliol de 1967 reitera la mateixa idea: «M'interessa *Xaloc*. A dintre, com a fora, segueixo considerant-me un exiliat».

10

Barcelona, 16 de desembre de 1963

Benvolguts amics,

Només unes ratlles per desitjar-vos un bon Nadal i un any propici en tot. I poques coses més gosaria afegir des d'ací, ja que, pel que vaig veure un temps enrere, esteu més ben assabentat del que hi succeeix que no pas jo que, d'ençà de la meva arribada, segueixo sense veure-hi clar.

Així i tot, i malgrat tot, la meva readaptació no ha estat difícil, gràcies als bons amics que hi conservava i als nous amics que hi he pogut fer amb sorprenent rapidesa. Els prestigis de la llunyania hi han influït. Com si m'esperessin, de moment he trobat molta feina: molta i mal pagadeta, cosa que significa marxar una mica endogallat.³⁸

Com sabeu prou, avui hi ha una certa prosperitat més o menys reflexa. Contra el que molts admeten, crec que això és sempre un factor favorable. La prosperitat permet i desvetlla el somni, l'ambició, la quimera. És el que cal. La pobresa, la misèria només indueix a l'atuïment o a la desesperació. Dues actituds, en definitiva, malastrugues.³⁹

Però no fem «filosofies». Per ara només una abraçada augural. Afectuosament,

[Signatura de Domènec Guansé]

Adreça postal: Gandesa, 4, 5t, 1a, Barcelona 14

38. Sobre la dedicació professional de Guansé en els anys immediats al retorn, vegeu CORRETGER, *Domènec Guansé, crític i novel·lista*, p. 258-295.

39. Vegeu CORRETGER, *Domènec Guansé, crític i novel·lista*, p. 214-224.

11

15 de gener de 1964

Benvolgut amic,

Us prego que vulgueu excusar si, fins avui, no us dic com tots us vàrem agrair els anhels expressats en la vostra carta del 16 de desembre. Sapiguen que també tots nosaltres desitgem que hàgiu passat unes bones festes i que l'any que tot just comencem us porti força salut i que vegeu realitzats els vostres propòsits.

El retard a fer-vos conèixer aquests nostres sentiments és degut que dissortadament hem tingut la mare molt malalta i, durant les darreres setmanes de l'any passat, vàrem estar molt inquiets per la seva salut. Sortosament, però, des de fa un parell de setmanes està molt millor, i tot fa creure que ja en franc restabliment, encara que a la seva edat, aviat farà 87 anys, cal fer molta atenció. El que acabo de dir-vos ha estat la causa principal del nostre silenci i no dubto que la vostra amistat voldrà excusar-nos.

Sapiguen que em va plaure molt llegir la vostra carta, car em sembla que malgrat –com diu– que la feina que heu trobat és com de costum mal pagadeta, n'he tret la impressió que esteu content de trobar-vos a casa. Per diferents amics, conec les vostres activitats i també he tingut l'oportunitat de llegir els vostres articles a *Serra d'Or* i la biografia de Margarita Xirgu.⁴⁰

No m'atreveixo a dir-vos tot el que em penso, doncs ja coneixeu les meves teories sobre l'escriptor i el polític i, per tant, no voldria avui caure en els perills de què us vaig parlar. Però sí que em permetré dir-vos que la vostra prosa i el vostre estil, molta falta hi feia a casa nostra, davant dels entatxonaments de la major part de crítics i biògrafs d'avui dia, que per a llegir-los abans cal carregar-se de paciència i després de bona voluntat, per no dir el que se'n pensa. Estic segur que els vostres assaigs confirmaran amb escreix allò que vós en dieu el prestigi de la llunyania.

Vós que durant molts anys vàreu ésser el que avui dia representa a França l'escriptor Jean-Jacques Gautier,⁴¹ no hi ha ningú que us hagi demanat d'escriure sobre el nostre teatre? Davant el desfici d'alguns de portar a l'escena el teatre dels altres i de desconèixer el nostre o de no possibilitar noves aportacions, em sembla que seria més que interessant que ens diguéssiu el que en penseu de tots aquests innovadors [sic] plens de provincialisme i a la vegada imbuïts d'una suficiència que esborrona. L'amic Dalmau, que mai li agraiem prou tot el que fa per a la millor coneixença de

40. En efecte, Guansé col·laborà esporàdicament a *Serra d'Or* entre 1963 i 1974 amb articles, cròniques, retrats i ressenyes de llibres. Admirador i amic de l'actriu catalana, el 1963 publicà *Margarida Xirgu* en la cèlebre col·lecció de «Biografies Populars» d'Alcides.

41. Jean-Jacques Gautier (1908-1986), crític teatral de *Le Figaro*, obtingué el premi Goncourt per *Histoire d'un fait divers* el 1946.

la nostra història i cultura, estic segur que li plauria publicar un assaig vostre que fes referència al teatre. Després de la publicació *Música i societat*, del senyor Manuel Valls,⁴² que al meu entendre és avui el més important musicòleg de la península, el vostre estudi vindria a ésser el complement d'una posició estètica i a la vegada alligonadora per a tots aquells que ens preocupa la vida espiritual del nostre poble. Ja ho veieu, amic Guansé, sense donar-me'n compte he caigut en allò que tanta temença em fa, i és parlar del que no hauria de parlar. Oi que m'excuseu? Gràcies.

Ja comprendreu que ben poques coses puc expressar-vos referent als meus i vostres problemes i de les nostres esperances. Però no resisteixo a la temptació de dir-vos que de cap de les maneres comparteixo les eufòries injustificades d'alguns davant el devesall de sis d'octubres que s'han produït en aquests darrers tres mesos.⁴³ Cal esperar, com altres vegades ja ha succeït, que aviat tothom es donarà compte que la nostra feina és a casa nostra i que aquesta no ha d'anar a remolc dels de fora, car després es paga car no haver-ho tingut present.

Per acabar, vull dir-vos que sapiguen que les vostres noves, sempre molt ens plauran i no cal dir-vos que, si algun dia voleu venir a passar uns dies amb nosaltres, tots n'estarem més que contents.

Mentrestant, rebeu de tots els de casa els nostres millors sentiments i cordials salutacions, com també una abraçada del vostre amic,

42. Manuel Valls i Gorina (1920-1984), compositor i musicòleg, fou autor d'una notable obra assagística sobre temàtica musical, entre la qual destaca *Música i societat* (1966).

43. Com hem comentat en la presentació, Tarradellas es refereix a les polèmiques declaracions de l'abat Aureli Maria Escarré a *Le Monde* (14 de novembre de 1963) i a la clausura de la seu d'Òmnium Cultural (2 de desembre de 1963).

12

Barcelona, 25 d'abril de 1964

Senyor Josep Tarradellas
Saint-Martin-le-Beau

Benvolgut amic,

Acaben de donar-me la notícia del traspàs de la vostra mare. Després del que m'havíeu dit en la carta del mes de gener, i tenint present els seus anys, era d'esperar aquest final. No per esperat, però, us ha d'haver estat menys dolorós. M'imagino que, precisament, per haver durat tants anys, us devíeu haver avesat en tal manera a la seva ombra alhora imperceptible i confortant, que la seva sobtada absència us haurà fet més profunda la solitud entre les terres grandioses que us volten. Ella, en aqueixa solitud, us devia semblar com una imatge familiar i sagrada de la pròpia terra i devia redoblar la vostra fe. I no us sabia dir ara –no sols per innecessària– cap paraula de consol. Hi ha dolors dels quals val més no consolar-nos mai. Sóc refractari a l'oblit, definitiu, però migrat consol. L'únic consol possible que trobo per als que ja hem perdut tantes coses, és el d'estimar encara més les que ens resten i que de lluny o de prop ens fan companyia. Absorbir-nos treballant per elles és la nostra llei. I no us amoïno més. Pregant-vos vulgueu fer presents les meves condolences a la vostra esposa i fills, una abraçada cordialment,

[Signatura de Domènec Guansé]

13

25/6/1964

Estimat amic,

En el seu dia vàrem rebre la vostra carta en què ens fèieu conèixer els vostres sentiments per la mort de la mare. De tot cor us ho agraeixo, com també la meva muller i fills.

Les vostres paraules de condol i estima ens feren un gran bé. És evident que, donada la seva avançada edat, des de feia un quant temps no estàvem massa optimistes per la seva salut i principalment després de la seva darrera estada a la clínica. Però, com dieu molt encertadament, la mare ens ha deixat un buit, que malgrat el temps passat, sembla que no sigui possible la seva mort. Quanta raó teniu el dir-me que la seva presència em donava coratge per prosseguir la meva tasca. La mare, n'estic segur, pel que ens dieu, que us en vàreu donar compte, la seva bondat i finesa d'esperit omplia la nostra vida i aquesta gran casa. És per això la nostra profunda pena. Una vegada més, moltes gràcies per tot el que heu tingut la bondat d'expressar-nos.

Al mateix temps, us voldria demanar que ens vulgueu excusar del retard a contestar-vos. Us prego que no hi vulgueu veure cap manca d'amistat ni d'atenció. Res de tot això. És degut simplement que no m'ha estat possible fer-ho fins avui.

Rebeu, estimat amic, de tots nosaltres els millors sentiments d'amistat i afectuoses salutacions.

Una cordial abraçada de,

[Signatura de Josep Tarradellas]